

Нылымше теме: Ялыште

16. Латкудымшо урок: Сай увер

omj_16_1.mp3

I. Text

- Серге: – Эчан, Ануш, те шкет улыда мо? Авада куш каен?
- Эчан: – Авай ал'е паша гыч пörтылын огыл.
- Серге: – Йоча-влак, мыйын тыланда сай увер уло. Эрла гыч мыйын отпуск тўналеш, ме чыланат ялышке каена.
- Ануш: – Ура! Ковай ден кочай деке каена. Элнетыш йўштылаш, кол кучаш каена.
- Серге: – Лыпланыза, лыпланыза. Авада толеш, вара чыла кутырен налына. А-а, теве тудо толешат.
- Елу: – Мо те пеш кугу йўкын кутыреда? Мо лийын, умылтарыза? Мый н'имомат умылен ом керт.
- Серге: – Н'имат лийын огыл, Елу. Йоча-влак ялыш кайымылан көра йывыртеныт. Мый отпускым налынам.
- Елу: – О, тидыже моткоч сай. Тўгеже ялыш каяш ямдылалтман. Ануш, кўлеш модышетым пого. Эчан, кол кучымо ўзгаретым ямдыле.
- Эчан: – Ачий, мый н'игузе энгырым муын ом керт.
- Серге: – Шкаф шенгелне кычал ончо, ала тушто?
- Эчан: – Шкаф шенгелне уке.
- Серге: – Тўгеже омса воктене.
- Елу: – Серге, ковай ден кочайлан йокмам пышташ монден отыл?
- Серге: – Уке, монден омыл, пыштенам.
- Елу: – Ну, ынде чыла погышна. Иктаж-мом мондышна гынат, вес гана нангаен кертына. Эрла эрден эрак тарванен каена.

Сайын кайыза! Корныда пиалан лийже! – Сайын кодса!

II. Vocabulary

ала	maybe, perhaps	моткоч	very
ал'е	(here:) still, yet /see IV.2./	муаш (-ам)	to find
вес	other, different	нангаяш (-ем)	to lead; to take, to take away, to take along
вес гана	another time	н'игузе	(in) no way
воктен(е)	next to, beside	н'имат	(н'имо + -ам)
гынат	although; even if	н'имо	nothing
иктаж-мо	something, anything	о	oh
йокма	(host) present	омса	door
йўк	voice; sound	отпуск	vacation, holiday
йўкын	out loud, audibly, loudly	пиалан	happy; lucky
йўштылаш (-ам)	to go swimming	тарванаш (-ем)	to move (intr.)
йывырташ (-ем)	to be happy, to be glad	тарванен каяш (-ем)	to leave
кова	grandmother	увер	news; notice, message
кол кучаш (-ем)	to fish	умылаш (-ем)	to understand
корно	road, way, path, track; trip, journey	умылтараш (-ем)	to explain
көра	because of, due to /see IV.1./	ура	hooray, hurrah
кугу йўкын	loudly	ўзгар	equipment, object, thing
кутырен	to talk, to have a talk	шенгелне	behind
налаш (-ам)		шкаф	wardrobe, cabinet, dresser, cupboard
кучаш (-ем)	to catch	шкет ~ шкетын	alone
кўлеш	necessary /see IV.3./	Элнет	(river in Eastern Mari El, Russian: <i>Илеть</i>)
кычал ончаш (-ем)	to look for	эныр	fishing rod
кычалаш (-ам)	to look for	эрден(е) эрак	early in the morning
лыпланаш (-ем)	to calm down (intr.)	ял	(here:) countryside /see IV.5./
лияш (-ям)	(here:) to happen /see IV.4./		
модаш (-ам)	to play		
модыш	toy; game		

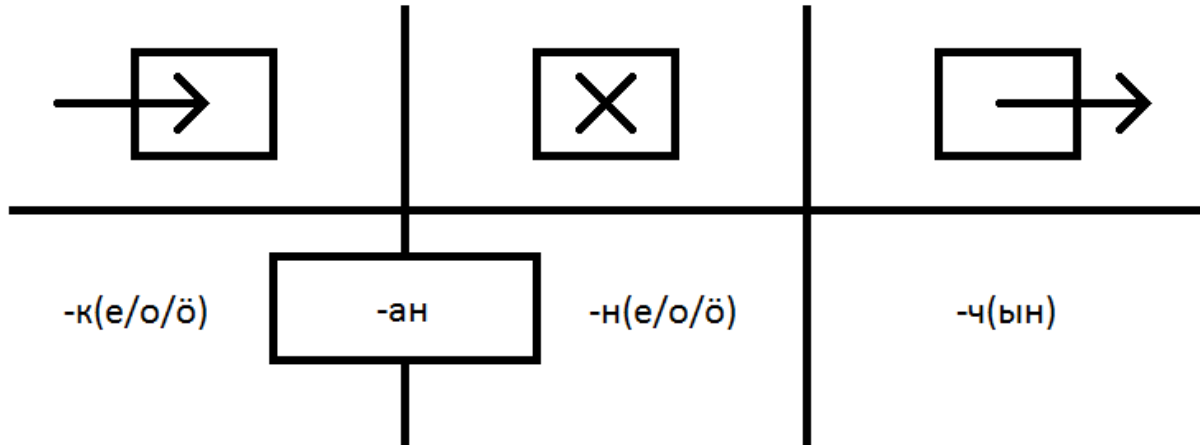
III. Grammar

1. Adverbs of space: multi-part directional system:

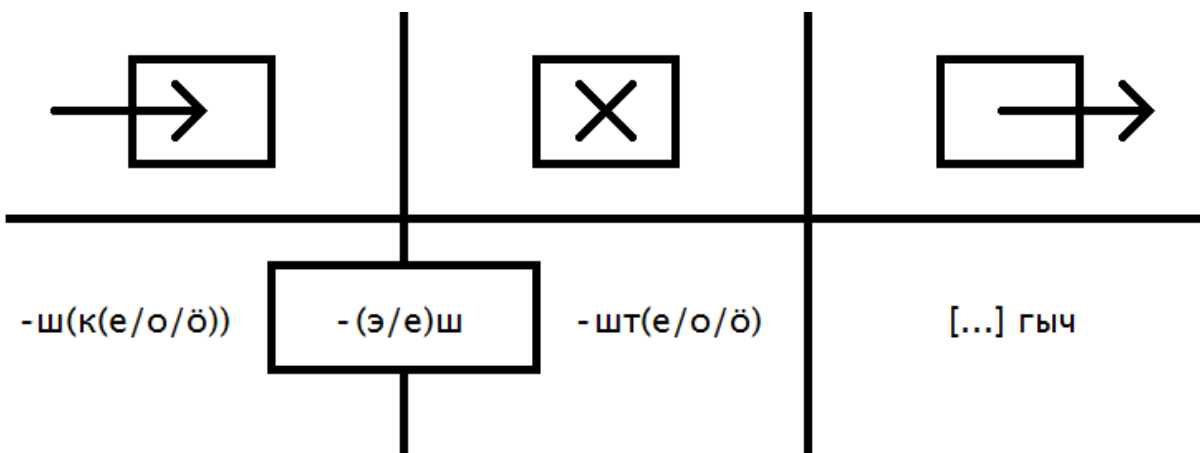
The marking of directionality on adverbs of space differs from that on nominals. Adverbs of space can roughly be classified into a three-part directional system indicating 'motion toward', 'no motion', and 'motion away from'. In addition to the productive suffixes already known, a row of unproductive suffixes no longer used in nominal declension also appears.

Suffix		Directionality
-к(е/о/ö)	-ан	motion towards
-н(е/о/ö)		no motion
-ч(ын)		motion away from

Note that the suffix *-ан* is used to form lative forms that can indicate 'motion toward' as well as 'no motion' – see 8.III.3. (page 120). A graphic overview of these non-productive suffixes:

The same overview but with the productive suffixes and postpositions would be:

Numerous adverbs of space have short and long forms. They are equivalent in meaning – the short forms are more typical of the spoken language.

Some adverbs of space only use suffixes from the unproductive row.

Motion toward		No motion		Motion away from	
воктек(е) воктелан	beside, next to	воктен(е) воктелан	near, next to, beside	воктеч(ын)	past (by)
шенгек(е) шенгелан	back, backwards	шенгелне шенгелан	behind	шенгеч(ын)	from behind
ончык(о) ончылан	forward, ahead	ончылно ончылан ончыч(ын)	in front, ahead	ончыч(ын)	from the front
үмбак(е), үмбала	onto	үмбалне, үмбала	on	үмбач(ын)	from

Note the irregular usage of *ончыч(ын)* to indicate 'no motion' in addition to 'motion away from'.

Other adverbs of space use suffixes from both the productive and non-productive rows:

Motion toward		No motion		Motion away from	
куш(ко) кушан	where to?	кушто кушан	where?	кушеч(ын)	from where?
туш(ко) тушан	(to) there	тушто тушан	there	тушеч(ын)	from there
тыш(ке) тышан	(to) here	тыште тышан	here	тышеч(ын)	from here

Some usage examples of adverbs of space:

Тый <u>кушто</u> илет?	Where do you live?
Ават кунам <u>тушечын</u> пörтылеш?	When is your mother getting back from there?
<u>Ончылно</u> изи чодыра койо.	Up ahead a small forest appeared.
Кочам <u>шенгелне</u> шинча.	My grandfather is sitting in the back.

2. Multi-part directional postpositions:

Just as in the case of adverbs of space, a number of postpositions can roughly be classified into a three-part directional system indicating 'motion toward', 'no motion', and 'motion away from' with the help of various suffixes. In point of fact, most of these words are ambiguous, and depending on how they are used in a sentence can be postpositions or adverbs of space. Here again, some forms can be used in more than one sense, the context deciding whether 'motion toward', 'no motion', or 'motion away from' is involved. When these postpositions follow a noun, the noun is in the nominative case. Some of the most important postpositions of this type are listed below:

Motion toward		No motion		Motion away from	
вокте(е) воктелан	beside, next to	вокте(е) воктелан	beside, next to	воктеч(ын)	(away) from
йымак(е) йымалан	under, underneath	йымалне йымалан	under, underneath	йымач(ын)	out from under
ончыко ончылан	in front of, before	ончылно ончылан	in front of, before	ончыч(ын)	from in front of
үмба(е) үмбала	onto, on top of	үмбалне үмбала	on, on top of	үмба(ч)ын	from the top of, from above
шенгек(е) шенгелан	behind	шенгелне шенгелан	behind	шенгеч(ын)	out from behind

<u>Пörт үмбалне</u> изи кайык шинча.	A little bird is sitting on top of the house.
<u>Школ воктене</u> кугу пушенге шога.	A big tree stands beside the school.
Йүр деч ме <u>пушенге йымак</u> шогалына.	To get out of the rain, we're getting under a tree.
<u>Пүкен йымач</u> книгатым нал.	Take your book from under the chair.

Postposition (P) ~ adverb of space (A):

(P) Марина <u>Ивук шенгелне</u> шинча.	Marina is sitting behind Ivuk.
(A) Марина <u>шенгелне</u> шинча.	Marina is sitting in the back.
(P) <u>Тенгыл ончыко</u> олма камвозо.	An apple fell in front of the bench.
(A) Шенгекет ончалде, <u>ончыко</u> ит кае.	Don't go forward without looking back.

Note the following secondary adverbs of space formed through the fusion of the noun *үстел* 'table' and the postpositions *үмбак(е)*, *үмбалне*, *үмбач(ын)*: *үстембак(е)* 'onto the table', *үстембалне* 'on the table', *үстембач(ын)* 'from the table, off the table':

Мый <u>книгам үстембак</u> оптем.	I am putting books on the table.
<u>Книга-влак үстембалне</u> кият.	The books are lying on the table.
<u>Книгатым үстембачын</u> поген нал.	Take your books off the table.

3. Negative pronouns:

Negative pronouns are formed from interrogative pronouns with the prefix *н'и-* (exception: *иктам*).

Interrogative pronouns		Negative pronouns	
кӧ	who	н'игӧ	nobody, no one
мо	what	н'имо	nothing
могай	what kind of	н'имогай	no kind of
мыняр(е)	how many/much	н'имыняр(е)	no, none, not at all, none at all
		иктат	nobody, no one

Regarding the shift *к > г*, (*кӧ > н'игӧ*), see point 5 in the introduction, page 38.

Negative pronouns are declined in the same way as interrogative pronouns. Note that *н'игӧ* and *иктам*, like *кӧ*, are not used in all grammatical cases, since they are not used for inanimate objects. In the case of *иктам* the various case suffixes come between the stem *икт-* and *-ам*. The negative pronouns *н'имогай* and *н'имыняр*, as well as *н'имо* when used as an attribute, are also often used before nouns and in this position are not inflected.

Nominative	н'игӧ	н'имо	н'имогай	иктат
Genitive	н'игӧн	н'имон	н'имогайын	иктынат
Dative	н'игӧлан	н'имолан	н'имогайлан	иктыланат
Accusative	н'игӧм	н'имом	н'имогайым	иктымат
Comparative	н'игӧла	н'имола	н'имогайла	-
Inessive	-	н'имошто	н'имогайыште	иктыштат
Illative	-	н'имошко	н'имогайышке	иктышкат
Lative	-	н'имоэш	н'имогаеш	иктешат

Multiple negation: In Mari, multiple negation is the norm. Thus in sentences containing a negative pronoun and a verb, the verb will be negated as well.

Мый н'игö деч ом лүд.	I'm not afraid of anyone.
Н'имо мондалтын огыл.	Nothing was forgotten.
Тудо н'имогай йонылышым ыштен огыл.	(S)he made no mistakes at all.
Иктат кодын огыл.	Nobody stayed.

4. Negative adverbs:

Negative adverbs can be formed with the prefix *н'и-* in the manner of the negative pronouns.

Base form		Negative adverb	
кузе	how?	н'игузе	in no way, by no means
кунам	when?	н'игунам	never
куш(ко)	where (to)?	н'игуш(ко)	nowhere, anywhere
кушто	where?	н'игушто	nowhere, anywhere
кушан	where? where to?	н'игушан	nowhere, anywhere
кушеч(ын)	from where?	н'игушеч(ын)	from nowhere, from anywhere

Multiple negation: With these forms multiple negation is the norm.

Н'игуш ит шич!	Don't sit down anywhere.
Нуно н'игунам Озаныште лийын огытыл.	They have never been to Kazan.
Тый н'игунам н'имогай йонылышым от ыште?	You never make any kind of mistakes at all?

5. Possessive suffixation of postpositions:

Most postpositions can be combined with possessive suffixes to form expressions such as 'with me', 'from you', 'behind us', 'in front of them', etc. The system is not completely consistent. In many cases there are different possibilities and parallel forms – personal pronouns can be used instead of or in addition to possessive suffixes. If personal pronouns are employed, they usually are in the genitive case. Here only a few examples are listed with postpositions that have already been used in this lesson.

ончылно 'in front of'			
1Sg	ончылнем	мыйын ончылнем	мыйын ончылно
2Sg	ончылнет	тыйын ончылнет	тыйын ончылно
3Sg	ончылныжо	тудын ончылныжо	тудын ончылно
1Pl	ончылнына	мемнан ончылнына	мемнан ончылно
2Pl	ончылныда	тендан ончылныда	тендан ончылно
3Pl	ончылнышт	нунын ончылнышт	нунын ончылно

The postpositions *ончыко*, *ончыч*, *воктеке*, *воктене*, *воктеч*, *йымаке*, *йылмалне*, *йымач*, *ймбаке*, *ймбалне*, *ймбач*, *шенгеке*, *шенгелне* and *шенгеч* are used similarly.

The forms of the postpositions *дене* 'with', *деке* 'to' and *деч* 'from' are highly irregular – in the first and second person singular, the personal pronoun is in the nominative and possessive suffixes are attached to the postposition. In the other persons, the personal pronoun is in the genitive and no possessive suffixes are used.

	дене 'with'	деке 'to'	деч 'from'
1Sg	мый дене, мый денем	мый декем	мый дечем
2Sg	тый дене, тый денет	тый декет	тый дечет
3Sg	тудын дене	тудын деке	тудын деч
1PI	мемнан дене	мемнан деке	мемнан деч
2PI	тендан дене	тендан деке	тендан деч
3PI	нунын дене	нунын деке	нунын деч

Noun + possessive suffix + postposition: Note that if a postposition follows a noun on which possession is to be indicated, the possessive suffix can be attached either to the noun or to the postposition: *пӧртем ончылно* ~ *пӧрт ончылнем* 'in front of my house', *садем шенгелне* ~ *сад шенгелнет* 'behind your garden'.

6. Usage of the passive participle:

The passive participle is often used with case suffixes or postpositions with or without possessive suffixes. These common constructions feature prominently in the formation of Mari sentences and are often equivalent to subordinate clauses in other languages. The possessive suffixes are added to the participle in the usual manner.

ончаш 'to see' > ончымо (passive participle)		каяш 'to go' > кайыме (passive participle)	
1Sg	ончы мем	1Sg	кайы мем
2Sg	ончы мет	2Sg	кайы мет
3Sg	ончы мыжо	3Sg	кайы мыже
1PI	ончы мына	1PI	кайы мына
2PI	ончы мыда	2PI	кайы мыда
3PI	ончы мышт	3PI	кайы мышт

Let us look at a sentence from the text *Сай увер*, using a construction with the passive participle:

Йоча-влак ялыш кайымылан кӧра йывыртеныт. 'The children were happy about going to the countryside.' /*каяш* > *кайыме* (passive participle) > *кайымылан* (passive participle + dative suffix)/ In this sentence the participle is in the dative case because the postposition *кӧра* 'because of, due to' governs the dative. One could also translate the sentence freely as 'The children were happy because we/they are going to the countryside'.

One can also form similar sentences to the one above by adding possessive suffixes to the participle in order to indicate specifically the person(s) going to the countryside: *Авам-ачам ялыш кайымомлан кӧра йывыртеныт.* 'My parents were happy because I am going to the countryside/about my going to the countryside.', *Йолташна ялыш кайымыналан кӧра йывыртен.* 'Our friend was happy about our going to the countryside/because we are going to the countryside'

If a noun is used before a passive participle, a possessive construction is formed. The noun will thus be in the genitive case and the participle will often have a possessive suffix, although this is not always obligatory. This is exactly the same pattern as that when two nouns are joined in a possessive construction: *ачамын пӧртиӧ* ~ *ачамын пӧрт* 'my father's house' – see 2.III.6. (page 57). Depending on the government of the verb in the sentence, the passive participle can then be used in various cases or with a postposition. Examples:

Эчанын толмо нерген кутырышна. ‘We talked about Echan’s coming.’ In this sentence the participle (*толаш* > *толмо*) has no case ending, since this is not required before *нерген*. One could also use a possessive suffix and say *Эчанын толмыжо нерген кутырышна*.

Эчаным толмым вучена. ‘We are waiting for Echan to come/we are awaiting Echan’s arrival.’ In this sentence the passive participle is in the accusative, as this is required by the government of the verb *вучаш* ‘to wait for’. One could also say *Эчаным толмыжым вучена*.

Йоча-влакын тунеммыштым сайын ужам. ‘I can clearly see that the children have learned/studied.’ Here the passive participle has the possessive suffix of the third person plural in accordance with the noun (which is in the genitive plural), and the accusative suffix required by the verb *ужаш* ‘to see’.

7. Concessive clauses with *гынат*:

Concessive clauses express a condition or a cause that does not have the expected effect. What is said in the concessive clause suggests a certain consequence or result that – with respect to the content of the main clause – fails to materialize or materializes differently. In Mari concessive clauses are formed with the conjunction *гынат* which comes at the end of the clause. The Mari conjunction corresponds to English ‘though’, ‘although’, ‘even though’, ‘while’, and ‘even if’. In Mari the concessive clause itself usually precedes the main clause.

<i>Ўдырна изи гынат, лудын кертеш.</i>	Although our daughter is small, she can read.
<i>Эчаным ўжын огынал гынат, тудо толын.</i>	Although we didn’t invite Echan, he came.

IV. Words and word usage

1. *көра* ‘because of, due to’:

This postposition governs the dative case of nouns, or of (passive) participles.

<i>Осал отмыкылан көра студент стипендийым ок нал.</i>	Because of his/her bad grades, the student won’t get a grant.
<i>Йўрлан көра ме мўнгыштў кодна.</i>	We stayed at home because of the rain.
<i>Йўштў игечылан көра ме ялыш огына кай.</i>	Because of the cold weather, we’re not going to the village.
<i>Йоча-влак ялыш кайымылан көра йывыртеныт.</i>	The children were happy about going to the countryside.

2. *ал’е*:

This word can mean:

a) ‘or’.

<i>Кочай, тый кодат ал’е кает?</i>	Grandfather, are you going to stay or leave?
<i>Тый автобус дене ал’е поезд дене кает?</i>	Are you going by bus or by train?

b) 'still, yet'. In this sense, it is equivalent to *эше*.

Мый марла <u>ал'е (эше)</u> ом кутыро.	I don't speak Mari yet.
Авай <u>ал'е (эше)</u> паша гыч пörтылын огыл.	Mother hasn't come back from work yet.
Вүд <u>ал'е (эше)</u> йүштö.	The water is still cold.

3. *күлеш*:

This verbal form (< *күлаш* 'to be necessary, to need', third person singular) is also used as an adjective meaning 'necessary'.

Анүш, <u>күлеш модышетым</u> пого!	Anush, gather up the toys you need.
------------------------------------	-------------------------------------

4. *лияш (-ям)*:

The verb *лияш (-ям)* 'to be; to become' can also have the meaning 'to happen'.

Мо <u>лийын</u> , умылтарыза!	Explain what happened.
-------------------------------	------------------------

5. *ял*:

The word *ял* basically means 'village', but it is often used in the sense of 'countryside, country' as opposed to 'city'.

Мый Йошкар-Олаште илем, но авам-ачам <u>ялыште</u> илат.	I live in Yoshkar-Ola, but my parents live in the countryside.
--	--

6. Phrases used upon departure:

When taking leave of someone, one can say to the person leaving:

Сайын кай (кайыза)!
Корнет (корныда) пиалан лийже!
Корнет (корныда) *күчык лийже!

* *күчык* 'short'

In answer to these wishes, the person leaving can say:

Сайын код (кодса)!

7. *пеш, моткоч, чот* 'very':

These words are usually interchangeable.

Мый <u>пеш/моткоч/чот</u> ноенам.	I got very tired.
Тудо <u>пеш/моткоч/чот</u> сай айдеме.	(S)he is a very good person.

The combinations *пеш чот* and *моткоч чот* are possible, and are used to add emphasis.

Мый <u>пеш чот/моткоч чот</u> ноенам.	I really got tired.
Тудо <u>пеш чот/моткоч чот</u> сай айдеме.	(S)he is a really good person.

8. *кол(ым) кучаш (-ем)* 'to fish':

The object of an infinite form is often in the nominative case, whereas it must be in the accusative case when used with a finite verb: *кол кучаш* ~ *колым кучаш* 'to fish, to go

fishing', *кид пышташ* ~ *кидым пышташ* 'to sign', but *Мый колым кучем* 'I fish', *Кидым пыште!* 'Sign!'

V. Exercises

1. Translate.

- 1) Тудо шкетын н'игуш ок кошт.
- 2) Йоча н'имомат умылен огыл.
- 3) Школышто тудым иктат ужын огыл.
- 4) Тудо н'игунам н'игуш ок вашке.
- 5) Пöтыр н'игöланат н'игунам ок полшо.
- 6) Тудо эртен кая, но н'игöм н'игунам ок саламле.

2. Insert the following words into the appropriate sentences, putting the negative pronouns into the proper case, if necessary: *н'игунам*, *н'имо* 2х, *н'игуш* 2х, *н'имогай* 2х, *н'игö* 3х.

- 1) Вера мыланем ... умылтарен огыл.
- 2) Тудо ... тарванен каен огыл.
- 3) Мый тиде ийыште ... сай *фильмым ужын омыл.
- 4) Тый ... вучен от керт.
- 5) Мый ... ом кай.
- 6) Кол кучаш тудын ... үзгарже уке.
- 7) Мöнгышкö ал'е ... пöртылын огыл.
- 8) ... тиде темым умылен огыл.
- 9) Мый тудын деч ... вучен омыл.
- 10) Ме *Испанийыште ... лийын огынал.

* *фильм* 'film', *Испаний* 'Spain'

3. Translate into Mari. Use the simple past tense II.

- 1) She didn't wait at all.
- 2) We didn't understand anything.
- 3) There is nothing written about this anywhere.
- 4) He didn't read any kind of newspaper at all.
- 5) She didn't make any mistakes at all.
- 6) He didn't study anywhere.
- 7) She never greets (people).

4. Insert the following words into the appropriate sentences: *воктен(е)* (2), *воктекем*, *воктеч(ым)*, *воктек(е)*.

- 1) Эныр омса ... шога.
- 2) Кугу пöрт ... толынна.
- 3) Майра Лизук ... *шинча.
- 4) *Пасу ... *муро *шокта.
- 5) Мыйын ... шич да илышет нерген *каласкале.

* *шинчаш* (-ем) 'to sit', *пасу* 'field', *муро* 'song', *шокташ* (-ем) 'to be heard', *каласкалаш* (-ем) 'to tell, to talk'

5. Read the following Mari folk riddles and try to solve them. The answers are given in the key.

- 1) Пöрт шенгелне *кише *коваште *кеча.
- 2) Ончыч ончет – ок кой, шенгеч ончет – коеш.
- 3) Пöрт шенгелнем изи *пием *опта.
- 4) Кок шольыжо ончыч куржеш, кок *изаже шенгеч *покта.
- 5) *Янда омса шенгелне *ала-көн *шүмжө *кыра.
- 6) Пöрт шенгелне шудо *тер шинча.

* *кише* 'snake', *коваште* 'skin, hide; leather', *кечаш (-ем)* 'to hang (intr.)', *пий* 'dog', *опташ (-ем)* 'to bark', *куржаш (-ам)* 'to run', *иза* '(elder) brother', *покташ (-ем)* 'to chase after', *янда* 'glass', *ала-кө* 'someone', *шүм* 'heart', *кыраш (-ем)* 'to beat, to hit', *тер* 'sled'

6. Translate.

- 1) Пöрт воктенем кугу *куэ шога.
- 2) Шенгекет ит ончо.
- 3) Омса воктенет мо *кия?
- 4) Тудын пöрт шенгелныже *машина *шогал'е.
- 5) Ял шенгелнем чодыра.
- 6) Ял шенгеке кай.
- 7) Мемнан пöртна шенгелне пий кия.
- 8) Йочат воктен н'игö уке.
- 9) Тудо пушенге шенгек куржо.
- 10) Тудын вуйжо пушенге шенгеч коеш.
- 11) Мемнан йочасад шенгелне *парк.

* *куэ* 'birch tree', *кияш (-ем)* 'to lie', *машина* 'car', *шогалаш (-ам)* 'to stop', *парк* 'park'

7. Translate the following Mari folk proverbs.

- 1) Пийын *почшым *пүчкаш гынат, *шорык ок лий.
- 2) Ава *вурса гынат, йöратен вурса.
- 3) Вүдым *шуареш *шурет гынат, вүдак кодеш.
- 4) Вүд мыняр *тале гынат, кол тудын *ваштареш *күза.
- 5) *Парня шуко гынат, иктыжымат *руал шуымо ок шу.

* *поч* 'tail', *пүчкаш (-ам)* 'to cut', *шорык* 'sheep', *вурсаш (-ем)* 'to scold', *шуар* 'mortar', *шураш (-ем)* 'to pound', *тале* 'strong', *ваштареш* 'against', *күзаш (-ем)* 'to climb (intr.); to rise; to swim against', *парня* 'finger', *руал шуаш (-эм)* 'to chop off'

8. Match the concessive and main clauses.

- 1) Ануш изи гынат, ...
 - 2) Кочай сай уверым налын гынат, ...
 - 3) Игече йўран гынат, ...
 - 4) Йоча черле ыл'е гынат, ...
 - 5) Эчан кол кучымо ўзгарым *кужу жап кычал'е гынат, ...
 - 6) Елу кече мучко пашажым ыштыш гынат, ...
- a) ... муын ыш керт.
 - b) ... чодыраш каена.
 - c) ... ыштен ыш пытаре.
 - d) ... йывыртен огыл.
 - e) ... школыш кайыш.
 - f) ... лудын кертеш.

* *кужу* 'long, tall, high'

9. Translate

- 1) Эрла йўштө лиеш гынат, ече дене мунчалтынем.
- 2) Тудо ўжеш гынат, мый ом тол.
- 3) Йолташем ок тол гынат, команмелнам кўэштнем.
- 4) Тудо *финн йылмым тунемеш гынат, финнла кутырен ок мошто.
- 5) Йўр йўреш гынат, мый кевытыш каем.

* *финн* 'Finn; Finnish'

10. Translate.

- 1) Even though the water is still cold, we are going swimming.
- 2) Although she didn't invite him, he came.
- 3) Although we worked all day /*кечыгум*/, we didn't finish the work.
- 4) Although it is already seven o'clock, he still hasn't gotten up.

11. Form the passive participles from the verbs in parentheses and use them in the proper case. If there is a noun or pronoun in the genitive case before the participle, add the proper possessive suffix.

- 1) Черле (лияш) кōра мый *концертышке шым кай.
- 2) *Удан (умылтараш) кōра мый тиде пашам ыштен шым керт.
- 3) Мый тудын (умылтараш) шым умыло.
- 4) Ивук кол (кучаш) ончаш йōрата.
- 5) Энырым кужу жап (кычалаш) кōра мый *автобусыш шым шу.
- 6) Вачи ачажын (толаш) нерген пален огыл.
- 7) Йўр (йўраш) кōра ме мōнгыштō кодна.
- 8) Сай уверым (налаш) кōра тудо пеш йывыртен.

* *концерт* 'concert', *уда* 'bad, poor', *автобус* 'bus'

12. Answer the following questions about the text *Сай увер*.

- 1) Елу кушеч пӧртылын огыл?
- 2) Серге могай уверым конда?
- 3) Йоча-влак молан йывыртеныт?
- 4) Сапаевмыт куш каяш ямдылалтыт?
- 5) Ялыште кӧ ила?
- 6) Эчан ден Ануш ялыш мом налыт?
- 7) Эчан мом кычалеш?
- 8) Тудо энгырым кушто муэш?
- 9) Серге ачаж ден аважлан мом ямдыла?

13. Add the appropriate endings to the words in parentheses. Use the present tense except for the last sentence (simple past tense I). In the fourth sentence use the verbs in the desiderative mood.

Таче (Серге) отпуск (тӱналаш). Нуно (еш) ялыш (каяш). Йоча-влак пеш (йывырташ). Нуно (йӱштылаш), чодыраш (кошташ), (понго) (погаш), (кол) (кучаш). (Сапаев) ялыш каяш (ямдылалташ). Серге коваж ден (кочаж) (йокма) (ямдылаш), Ануш (модыш) (погаш), Эчан (энгыр) (кычалаш). Тудо (тудо) омса шенгелне (муаш). Вашке нуно чыла (*поген пытараш), машинаш (пышташ) да (тарванен каяш).

* *поген пытараш (-ем)* 'to finish gathering'

14. Read and translate.

*Ушан пий

Теле толеш. Мый *мален кын'ельым. Ончем: авам *ала-могай пийым муын конден. Пий *кӱвар *покшелне кия. Кугу, кугу! *Тыглай пий огыл, а туныктымо. Кочкаш пуэна – огеш коч. Йӱаш пуэна – огеш йӱ.
– Ала,– манына, *лӱмын огеш коч, вет мемнам огеш пале. *Луым пуэна, шылым пуэна – огешат тарване. Вара авам «коч»! – *манын *кычкырал'е. Пий *тунамак кочкаш тӱнал'е.

* *ушан* 'clever', *мален кын'елаш (-ам)* 'to get up, to get out of bed', *ала-могай* 'some (sort of)', *кӱвар* 'floor', *покшелне* 'in the middle of', *тыглай* 'ordinary, simple', *лӱмын* 'intentionally, on purpose', *лу* 'bone', *манын* – gerund in -н of *манаш (-ам)* 'to say' (used in conjunction with direct speech), *кычкыралаш (-ам)* 'to yell, to shout', *тунам* 'then, at that time'

15. Write down the dictation.

